

РОЗДІЛ 2 ПОЧАТКОВА ОСВІТА

УДК 811.161.2(07):[37:81]

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.4.8>

Олександр АНТОНЧУК

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, Рівненський державний гуманітарний університет, вул. Степана Бандери, 12, м. Рівне, Україна, 33028

ORCID: 0000-0002-1272-4634

Бібліографічний опис статті: Антончук, О. (2024). Технології педагогічного дискурсу під час навчання української мови. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 49–54, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.4.8>

ТЕХНОЛОГІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ДИСКУРСУ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена дослідженню й лінгводидактичному обґрунтуванню технологій педагогічного дискурсу під час навчання української мови; аналізу тексту в технологіях педагогічного дискурсу, методиці лінгводидактичного аналізу тексту.

Навчальна дисципліна «Педагогічний дискурс вчителя-мовника» має на меті сформувати у майбутнього вчителя-словесника дискурсну компетентність у контексті педагогічного дискурсу, здатність інтегруватися у множинні комунікативні моделі науково-професійного та педагогічного спілкування.

Метою нашої статті є проаналізувати проблематику педагогічного дискурсу вчителя-словесника у контексті підготовки його відповідно до освітньої програми “Середня освіта (Українська мова та література)”, спеціальності 014 “Середня освіта (Українська мова та література)”.

Для вирішення поставлених завдань у процесі роботи використовувалися такі методи дослідження: теоретичні: аналіз і синтез під час опрацювання лінгвістичної, психологічної, педагогічної та методичної літератури з досліджуваної проблеми; емпіричні: проведення й аналіз занять із вказаної дисципліни.

Навчальна дисципліна «Педагогічний дискурс вчителя-мовника» безпосередньо пов’язана із формуванням інтегральної компетентності магістра середньої освіти – здатності розв’язувати складні задачі та проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог; здатності інтегруватися у множинні комунікативні моделі наукового спілкування, налагоджувати професійні контакти щодо обміну досвідом.

Ключові слова: педагогічний дискурс, технології педагогічного дискурсу, лінгводидактичний аналіз тексту.

Oleksandr ANTONCHUK

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of the Ukrainian Language, Rivne State Humanitarian University, Stepana Bandery str., 12, Rivne, Ukraine, 33028

ORCID: 0000-0002-1272-4634

To cite this article: Antonchuk, O. (2024). Tekhnolohii pedahohichnoho dyskursu pid chas navchannia ukrainskoi movy [Technologies of pedagogical discourse during learning the Ukrainian language]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 49–54, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.4.8>

TECHNOLOGIES OF PEDAGOGICAL DISCOURSE DURING LEARNING THE UKRAINIAN LANGUAGE

The article is devoted to research and linguistic didactic substantiation of pedagogical discourse technologies during Ukrainian language learning; text analysis in pedagogical discourse technologies, methods of linguistic didactic text analysis.

The educational discipline «Pedagogical Discourse of a Language Teacher» aims to form the discourse competence of the future lexicographer in the context of pedagogical discourse, the ability to integrate into multiple communicative models of scientific, professional and pedagogical communication.

The purpose of our article is to analyze the problems of the pedagogical discourse of a lexicographer in the context of his preparation in accordance with the educational program «Secondary education (Ukrainian language and literature)», specialty 014 «Secondary education (Ukrainian language and literature)».

The following research methods were used to solve the tasks in the work process: theoretical: analysis and synthesis during the processing of linguistic, psychological, pedagogical and methodical literature on the researched problem; empirical: conduct and analysis of classes in the specified discipline.

The educational discipline «Pedagogical discourse of a language teacher» is directly related to the formation of the integral competence of a master of secondary education – the ability to solve complex tasks and problems in a certain field of professional activity or in the learning process, which involves conducting research and/or implementing innovations and is characterized by uncertainty of conditions and requirements; the ability to integrate into multiple communicative models of scientific communication, to establish professional contacts for the exchange of experience.

Key words: pedagogical discourse, technologies of pedagogical discourse, linguistic didactic text analysis.

Актуальність проблеми. Технологічним можна називати тільки те, що має відношення до технології. Загальноприйняте значення слова таке: технологія – (від гр. τεχνολογία, що походить від гр. τεχνολογος; гр. τεχνη – майстерність, техніка; гр. λογος – передавати) – наука про способи (набір і послідовність операцій, їх режими) розв'язання задач людства за допомогою (шляхом застосування) технічних засобів – знарядь праці).

Будь-яка технологія передбачає: *предмет праці* (предмет технологічного впливу, технологічний об'єкт), *засоби праці* (технологічні засоби), *носія технологічних функцій* (працівника, колективу тощо), *рівень технологічного розвитку* суспільства. Технологія має безпосередній вияв у структурі виробничого процесу (технологічному процесі). У навчальному процесі для вчителя-словесника предмет праці й впливу – це *мовна особистість учня* як суб'єкта навчання, що відповідає суб'єкт-суб'єктним відношенням між учнем і вчителем, засобом праці (навчання на уроках української мови) є мова – її опановують за допомогою неї ж самої. Носієм технологічних функцій є *вчитель-словесник*, який є проєктувальником, організатором педагогічного дискурсу. Саме вчитель з кількох можливих варіантів технологічних процесів обирає оптимальний, ураховуючи *умови навчання* разом з рівнем розвитку суб'єктів педагогічного впливу (Нікітіна, 2013).

Актуальність питання зумовлено нагальною потребою вдосконалення фахової підготовки майбутнього вчителя-словесника відповідно до модернізації суспільних процесів, посилення технологічного підходу до будь-яких видів діяльності людини, зокрема й таких, як мовлення, комунікативна, дискурсна.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Визначенням основних понять дискурсу

в галузі дискурсології, лінгвістики тексту та інших лінгвістичних і мовленнєвознавчих напрямів займалися Ф. Бацевич, А. Габідулліна, І. Гальперін, С. Єрмоленко, А. Загнітко, А. Зеленько, О. Земська, О. Кибрик, І. Кочан, Г. Почепцов, В. Салімовський, О. Селіванова, К. Серажим, Г. Яворська та ін..

Вченими обґрунтовано проблему педагогічного дискурсу, розроблено ефективні шляхи формування дискурсної особистості вчителя-словесника.

О. Біляєв стверджував: «Кожному уроку залежно від його типу і структури властива своя методика. Деякі дидакти й методисти вживають термін «технологія», який, на нашу думку, точно виражає суть процесу. Необхідно прагнути до того, щоб технологія уроку була раціональною, сприяла досягненню навчально-виховного ефекту» (Біляєв, 2005).

За М. Пентилюк, *технологія уроку* – це складова частина загальної педагогічної технології, під якою розуміють систему дій, що підвищують ефективність навчання, тобто послідовне та систематичне втілення в практику навчання мови спроектованого навчально-виховного процесу. Проєктування технології уроку, на думку дослідниці, передбачає: визначення мети і змісту навчання; вибирання оптимальних форм, методів і засобів навчання; розроблення структури і змісту уроку, спрямованих на ефективне розв'язання дидактичних завдань (Пентилюк, 2009).

Виокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю. Опанування технологій педагогічного дискурсу майбутніми вчителями-словесниками передбачає сукупність знань про послідовність структурних компонентів дискурсу, особливості педагогічного мовлення в комунікативних ситуаціях навчання мови.

Мультимедійні засоби навчання оновлюють і урізноманітнюють сучасний педагогічний дискурс загалом і засоби навчання української мови зокрема. Саме ці засоби розкривають творчий потенціал учнів як дискурсивних особистостей, залучаючи до активного, ситуативно орієнтованого спілкування в різних умовах комунікації.

Мета статті – проаналізувати проблематику педагогічного дискурсу вчителя-словесника у контексті підготовки його відповідно до освітньої програми “Середня освіта (Українська мова та література)”.

Відповідно до мети визначено такі завдання:

- 1) розглянути технології педагогічного дискурсу під час навчання української мови;
- 2) проаналізувати методику лінгводидактичного аналізу тексту.

Виклад основного матеріалу. Технологія педагогічного дискурсу – це різновид окремих послідовних педагогічних дій і операцій, способів та вербальних і невербальних засобів їх виконання, спроектований учителем задля отримання конкретного результату в навчальній мовленнєвій комунікації (Нікітіна, 2013).

Для педагогічного дискурсу вчителя-словесника властиве загальноприйняте значення слова «технологія» як *майстерність, техніка*. Учитель-словесник має бути ознайомлений із сучасними технологіями когнітивної і комунікативної методик навчання мови. В основі розробки когнітивно-комунікативної методики навчання української мови лежать досягнення психології, педагогіки, психолінгвістики, когнітивної та комунікативної лінгвістики, риторики, лінгводидактики.

Метою когнітивної методики є опанування учнями мовних одиниць як концептів – глибинних значень розгорнутих змістових структур тексту, що є втіленням мотивів та інтенцій автора, з метою формування умінь адекватного сприймання текстової інформації та створення усних і писемних текстів відповідно до комунікативної інтенції, розвитку пізнавальної активності учнів, підвищення їх інтересу до вивчення української мови, виховання національної самосвідомості, поваги до мовних традицій українського народу й бажання наслідувати естетичні й етичні норми спілкування (Пентилюк, 2004).

Комунікативна методика спрямована на формування в учнів соціально-комунікатив-

ного досвіду – здатності вступати в контакти між собою, взаємодіяти, обмінюючись інформацією, сприймати й розуміти один одного, тобто виявляти комунікативну компетентність, передбачену головною метою стандартизованої мовної освіти (Пентилюк, 2006).

Технологічний аспект когнітивно-комунікативної методики навчання української мови, не впливаючи на зміст чинних програм, стосується насамперед вибору й ефективного поєднання форм, методів, прийомів, засобів навчання і спільної діяльності вчителя та учнів. Когнітивно-комунікативна методика навчання української мови є провідною в сучасному педагогічному дискурсі уроку української мови, оскільки вона містить вагомий лінгводидактичний потенціал, чітко визначені наукові положення й здатна забезпечувати результат навчання мови й мовленнєвої діяльності, формувати дискурсивну особистість учня відповідно до програмових вимог.

Професійна підготовка вчителя-словесника передбачає опанування інформаційних технологій навчання української мови та методики застосування відповідних мультимедійних засобів. Як слушно зазначає О. Семенов, «інтегральним показником якості підготовки майбутнього вчителя-словесника з урахуванням інформаційних технологій є вияв інформаційної компетенції в поєднанні з іншими видами професійної компетенції» (Семенов, 2005).

Створення нового інформаційно-навчального простору задекларовано в міжнародних документах, зокрема в Лісабонській конвенції, Болонській декларації, Всесвітній декларації про вищу освіту для XXI століття, Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти. Визначено новий погляд на вчителя (викладача) як організатора нового інформаційного середовища педагогічного дискурсу на засадах співпраці з тими, хто навчається, здобуває знання, оволодіває комунікативною компетентністю.

Сучасна лінгводидактика активно використовує такі поняття, як нові інформаційні технології, комп’ютерні технології, інформаційні засоби навчання, інформаційно-комунікаційні технології, мультимедіа технології, мультимедіа системи, мультимедійні засоби навчання та ін. До основних видів мультимедійних засобів навчання залежно від їх призначення належать такі: а) *засоби зберігання й відтворення*

навчальної інформації (забезпечують потрібну наочність у навчанні, багаторазове відтворення спеціально переробленої навчальної інформації, яка відбиває сутність об'єктів, процесів і явищ, що вивчаються); б) *засоби моделювання* (дають змогу не тільки демонструвати об'єкти й процеси, що вивчаються, а й досліджувати їх); в) *засоби контролю й самоконтролю* (забезпечують автоматизацію процесу перевірки ступеня засвоєння навчальної інформації й оцінювання знань, що дає змогу оперативно виявляти рівень сприймання матеріалу одночасно кожним окремим учнем, зробити контроль масовим і об'єктивним, багаторазово відтворювати його); г) *засоби самонавчання* (забезпечують опанування навчальної інформації, контроль і самоконтроль).

Лінгводидактичним аналізом називають вміння визначати навчальні й виховні функції текстів, різних за стилем, типом, жанром мовлення, здійснювати аналіз навчального тексту відповідно до основних лінгводидактичних засад, на які спираються часткові методики в конкретних ситуаціях педагогічного дискурсу.

Основними етапами технології лінгводидактичного аналізу є такі: I. Професійне читання тексту, визначення його навчально-виховних характеристик. II. Здійснення фахового лінгвістичного аналізу тексту з методичним коментарем. Аналіз тексту в єдності структури й семантики. Передбачення особливостей сприймання текстової інформації учнями. Прогнозування результату аналізу. III. Розроблення завдань для учнів за змістом тексту (завдання мовного, мовленнєвого характеру, творчі) з урахуванням мети – навчальної, розвивальної, виховної. Планування завдань для корекції, оцінювання (Нікітіна, 2013).

Словесник визначає, що зміст тексту складають певні ключові концепти, які аналізують з метою якнайповнішого усвідомлення їх смислу й тієї картини світу, що постає в уяві учня під час сприймання поетичного тексту. На думку Т. Донченко, учень має відчутти творчу манеру автора, неповторність його мовної особистості, усвідомити структуру тексту та добір мовних засобів у ньому, запам'ятати їх (Донченко, 2002).

Майбутній учитель-словесник повинен опанувати технологію аналізу тексту на уроках української мови, вміння добирати тексти, наді-

лені високим пізнавальним, виховним потенціалом, розвивальними можливостями, передбачати й планувати типові ситуації використання аналізу тексту.

Під час викладання навчальної дисципліни “Педагогічний дискурс вчителя-мовника” для здобувачів вищої освіти Рівненського державного гуманітарного університету спеціальності 014 “Середня освіта (Українська мова і література)” враховуємо вимоги освітньо-професійної програми, тобто формування відповідних загальних, фахових компетентностей. Курс охоплює такі змістові модулі:

1. Теоретичні засади педагогічного дискурсу

Тема 1. Дискурс як наукова одиниця.

Тема 2. Педагогічний дискурс.

Тема 3. Дискурсний портрет особистості.

Тема 4. Риторичні засади формування дискурсної особистості.

Тема 5. Дискурсна компетентність учителя-словесника в педагогічному дискурсі.

У змістовому модулі № 1 розглядаються такі питання:

Визначення поняття «дискурс». Основні положення методології дискурсу. Зіставлення дискурсу із суміжними поняттями. Структура дискурсу. Категорії дискурсу як основа його типології.

Педагогічний дискурс у типології дискурсу. Основні поняття педагогічного дискурсу: мовленнєвий акт, мовленнєвий крок, мовленнєвий цикл, мовленнєва ситуація, мовленнєва подія, стратегія, тактика, мовленнєвий жанр. Ознаки лінгводидактичного дискурсу. Рівні педагогічного дискурсу.

Наукове обґрунтування дискурсної особистості. Модель мовленнєвої комунікації в педагогічному дискурсі. Учитель – дискурсна особистість. Учень – суб'єкт формування дискурсної особистості. Майбутній учитель-словесник як суб'єкт педагогічного дискурсу.

Риторичні засади формування дискурсної особистості. Розвиток мовлення особистості як лінгводидактична проблема. Структура дискурсної компетентності вчителя-словесника. Формування дослідницької компетентності. Креативність мовлення суб'єктів педагогічного дискурсу.

2. Концептуальні засади технологій педагогічного дискурсу

Тема 1. Технології навчання у лінгводидактиці.

Тема 2. Текст у технологіях педагогічного дискурсу.

Тема 3. Лінгводидактичний аналіз тексту як технологія педагогічного дискурсу.

У змістовому модулі № 2 розглядаються такі питання:

Когнітивно-комунікативна методика навчання української мови в технологіях педагогічного дискурсу. Інформаційні технології та мультимедійні засоби навчання мови в педагогічному дискурсі. Технології створення методичного архіву вчителя-словесника. Методична робота вчителя-словесника в лінгводидактичному дискурсі.

Визначення тексту. Закони текстотворення й категорії тексту як концептуальні його характеристики. Структурно-сміслові складники тексту. Типологія текстів.

Аналіз тексту в педагогічному дискурсі. Поняття про лінгводидактичний аналіз тексту. Лінгводидактичний аналіз категорії інформативності. Когнітивний аналіз тексту як технологія навчання української мови. Комунікативний аналіз тексту в педагогічному дискурсі.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Педагогічний дискурс вчителя-мовника» є обґрунтувати теоретичні засади дослідження педагогічного дискурсу (далі – ПД) у сучасній науці; науково обґрунтувати ключові поняття курсу «дискурсна особистість», «дискурсна компетентність»; окреслити дискурсний портрет суб'єктів ПД як особистостей у мовному, мовленнєвому, комунікативному, риторичному й дискурсному аспектах; проаналізувати структуру дискурсної компетентності вчителя-словесника; обґрунтувати наукові основи формування дискурсної особистості; сформувати у здобувачів навички володіння сучасними

технологіями ПД, зокрема технологією лінгводидактичного аналізу тексту; проаналізувати типові навчальні ситуації на основі знань про текст і дискурс; формувати дискурсну компетентність вчителя-словесника.

Очікуваними результатами навчання є знання про: теоретичні засади дослідження ПД (визначення дискурсу, зіставлення із суміжними поняттями, структура, категорії, типи дискурсів; основні поняття ПД, ознаки лінгводидактичного дискурсу, рівні ПД тощо); дискурсну особистість учителя й учня; аспекти особистості вчителя-мовника (мовна, мовленнєва, риторична, комунікативна й дискурсна); структуру дискурсної компетентності викладача-мовника; наукові основи формування дискурсної особистості; технології педагогічного дискурсу; уміння презентувати себе як дискурсну особистість в контексті ПД; аналізувати навчальні ситуації на основі знань про текст і дискурс; застосовувати у вчительській практиці сучасні технології ПД, зокрема здійснювати лінгводидактичний аналіз навчального тексту.

Практична частина курсу побудована так, що вона доповнює й поглиблює теоретичну частину з метою закріплення уміння самостійно здобувати наукову інформацію зі спеціальної наукової літератури, словників, уміння спостерігати та аналізувати факти й процеси педагогічної комунікації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, матеріал навчальної дисципліни «Педагогічний дискурс вчителя-мовника» сприяє формуванню у майбутніх учителів-словесників мовної та мовленнєвої компетентностей, достатніх для забезпечення успішного спілкування в професійній та громадській сферах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови. Київ : Генеза, 2005. 180 с.
2. Донченко Т.К. Лінгвістичний аналіз тексту під час підготовки до переказу у 5 – 9 класах. Київ : Форум, 2002. 175 с.
3. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах. М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман та ін.; за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2009. 400 с.
4. Нікітіна А.В. Педагогічний дискурс учителя-словесника : монографія. Київ : Ленвіт, 2013. 338 с.
5. Пентилюк М. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови. *Укр. мова і л-ра в шк.* 2006. № 1. С. 15 – 20.
6. Пентилюк М. Концепція когнітивної методики навчання української мови. *Дивослово.* 2004. № 8. С. 5 – 9.
7. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія. Суми : Мрія-1, 2005. 404 с.

REFERENCES:

1. Bilyaev O. M. *Linhvodydaktyka ridnoyi movy: navch.-metod. posib.* [Linguistics of the native language: teaching method. manual]. Kyiv: Geneza, 2005. 180 p. (In Ukraine).
2. Donchenko T.K. *Linhvistychnyy analiz testu pid chas pidhotovky do perekazu u 5 – 9 lasakh.* [Linguistic analysis of the test in preparation for transfer in grades 5-9]. Kyiv: Forum, 2002. 175 p. (In Ukraine).
3. *Metodyka navchannya ukrayins'koyi movy v serednikh osvitynikh zakladakh.* M. I. Pentylyuk, S. O. Karaman, O. V. Karaman ta in.; za red. M. I. Pentylyuk. [Methods of teaching the Ukrainian language in secondary educational institutions]. Kyiv : Lenvit, 2009. 400 p. (In Ukraine).
4. Nikitina A.V. *Pedahohichnyy dyskurs uchytelya-slovesnyka : monohrafiya.* [Pedagogical discourse of a lexicographer]. Kyiv : Lenvit, 2013. 338 p. (In Ukraine).
5. Pentylyuk M. *Kontseptual'ni zasady komunikatyvnoyi metodyky navchannya ukrayins'koyi movy.* [Conceptual foundations of the communicative methodology of teaching the Ukrainian language]. *Ukr: mova i l-ra v shk.* [Ukraine language and l-ra in sch.]. 2006. No. 1. P. 15-20. (In Ukraine).
6. Pentylyuk M. *Kontseptsiya kohnityvnoyi metodyky navchannya ukrayins'koyi movy.* [The concept of cognitive methods of teaching the Ukrainian language]. *Dyvoslovo* [Miraculous]. 2004. No. 8. P. 5-9. (In Ukraine).
7. Semenoh O. M. *Profesiyna pidhotovka maybutnikh uchyteliv ukrayins'koyi movy i literatury : monohrafiya.* [Professional training of future teachers of the Ukrainian language and literature]. Sumy : Mriya-1, 2005. 404 p. (In Ukraine).